

Tomasz Kacała

Porównanie jako metoda badawcza w naukach o obronności

Obronność - Zeszyty Naukowe Wydziału Zarządzania i Dowodzenia Akademii
Obrony Narodowej nr 1, 94-109

2012

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

PORÓWNANIE JAKO METODA BADAWCZA W NAUKACH O OBRONNOŚCI

Wstęp

Nauki o obronności stanowiące dyscyplinę z dziedziny nauk społecznych posługują się szerokim spektrum metod badawczych. Do najbardziej rozpowszechnionych w naukach społecznych zalicza się metody: systemową, strukturalną, funkcjonalną, dialektyczną, historyczną oraz porównawczą¹⁴³. Zanim jednak omówiona zostanie interesująca z punktu widzenia analizowanej problematyki, metoda porównawcza, należy zastanowić się nad relacją pomiędzy szeroko rozumianym porównaniem a poznawaniem. Zgodnie z poglądem Romana Andrzeja Tokarczyka wszelka wiedza ludzka opiera się na porównaniu i można wnioskować, iż każde poznawanie wiąże się *de facto* z porównaniem¹⁴⁴. Poznawanie oparte na porównaniu polega na zestawieniu ze sobą tego, co jest znane, z tym, co nieznanie, starego z nowym i wkomponowaniu pozyskanej w ten sposób wiedzy w postrzeganie spójnej koncepcji świata. Innymi słowy za pewnik przyjąć można, iż porównanie to „ogólnie przyjęta praktyka epistemologiczna”, a jej celem jest nabycie nowej wiedzy, czyli poznawanie¹⁴⁵. Tego rodzaju podejście do porównania, będącego w istocie zasadą poznania jako takiego, doprowadziło z czasem do wyodrębnienia gałęzi nauki zwanej komparatystyką. Polega ona na selekcji identycznych, podobnych i różnych cech co najmniej dwóch porównywalnych przedmiotów¹⁴⁶. Komparatystyka rozwinęła się w niektórych obszarach naukowych w stopniu umożliwiającym nazwanie jej dziedziną - np. komparatystyka prawnicza, która stanowi dziedzinę prawoznawstwa i bywa także określana mianem „prawa porównawczego”¹⁴⁷. Biorąc pod uwagę porównanie obecne w naukach o obronności,

---

¹⁴³ J. Sztumski, *Wstęp do metod i technik badań społecznych. Wydanie 5, zmienione, uzupełnione*, Wydawnictwo Naukowe „Śląsk”, Katowice 1999, s. 220.

¹⁴⁴ R. A. Tokarczyk, *Komparatystyka prawnicza*, Kantor Wydawniczy ZAKAMYCZE s. c., Kraków - Lublin 1997, s. 28 za A. Kuhnem, *La fonction de la methode comparative dans l'histoire et la philosophie du droit [w:] Introduction a l'etude du droit compare*, Paris 1938, s. 315 oraz J. Hall, *Comparative Law and Social Theory*, Baton Rouge 1963.

¹⁴⁵ Tamże.

¹⁴⁶ R. R. Ludwikowski, *Prawo konstytucyjne porównawcze*, TNOIK „Dom organizatora”, Toruń 2000, s.11.

¹⁴⁷ B. Banaszak, *Porównawcze prawo konstytucyjne współczesnych państw demokratycznych*, Kantor Wydawniczy ZAKAMYCZE - oddział Polskich Wydawnictw Profesjonalnych sp. z o. o., Kraków 2004, s.23.

należy stwierdzić, iż bywa ono interpretowane jako proces myślowy lub logiczna metoda badawcza polegająca na wykrywaniu cech podobieństwa i odmienności w badanym przedmiocie, zjawisku, procesie, przez odniesienie go do innych przedmiotów, zjawisk, procesów. Pozwala to na ustalenie podobieństw i różnic między badanymi zjawiskami (przedmiotami itp.)¹⁴⁸. Na uwagę zasługuje tu duża rozpiętość porównywanych elementów. Jest to kolejna istotna do rozważenia kwestia związana z faktem, iż kryteria wyboru wiedzy podlegającej porównaniu (przedmiotu porównania) charakteryzują się dużą różnorodnością. Należy tutaj wprowadzić dwa kolejne pojęcia z zakresu komparastyki, mianowicie *comparandum* i *comparatum*. Pierwsze z pojęć odnosi się do rezultatu porównania, natomiast drugie to wiedza uzyskana wcześniej, materiał do porównania. Istotą porównania (komparastyki) jest naukowa kreatywność, osiąganie nowej jakości i dochodzenie do nowej wiedzy. Chodzi tu o to, aby pozornie nowe treści (*comparandum*) nie wyrażały się jedynie w odtwórczym, odpowiednim zestawieniu znanych już treści (*comparatum*)¹⁴⁹. Wspomniane zestawienia związane są z przyjęciem określonej skali porównawczej. Według Jerzego Apanowicza taką skalą odniesienia mogą być normatywy i standardy obowiązujące w danej dyscyplinie naukowej, modele teoretyczne oraz fizyczne określonych cech i wartości, normy określające pożądany stan i natężenie danego zjawiska albo właściwości lub też metody i zasady postępowania kierowniczego oraz szereg innych elementów (parametrów) wyrażanych w badaniach ilościowych i jakościowych¹⁵⁰. Aby uniknąć błędów, stosując metodę porównania w trakcie tych badań, należy przestrzegać kilku kluczowych zasad, które obejmują: porównywanie zjawisk podobnego rodzaju pozostających ze sobą w określonych związkach oraz współmierzalnych, ujawnianie nie tylko podobieństw, lecz także różnic w zjawiskach stanowiących przedmiot porównań oraz porównywanie przede wszystkim właściwości (cech) istotnych z punktu widzenia badanych zjawisk¹⁵¹.

Wykorzystanie metody badawczej do porównania potencjałów działań psychologicznych

Dobrym przykładem zastosowania porównania jako metody badawczej w naukach o obronności jest zestawienie ze sobą potencjałów działań psychologicznych sił zbrojnych wybranych państw. Aby zilustrować wykorzystanie wspomnianej metody wybrane zostały cztery grupy państw. Pierw-

---

¹⁴⁸ E. Wiśniewski, *Metodyka wojskowych badań naukowych*, ASG WP, Warszawa 1988, cz. 1, z. 1, s. 75.

¹⁴⁹ R. A. Tokarczyk, ..., s. 29.

¹⁵⁰ J. Apanowicz, *Metodologiczne uwarunkowania pracy naukowej. Prace doktorskie. Prace habilitacyjne*, Centrum Doradztwa i Informacji „Difin” sp. z o. o., Warszawa 2005, s. 30-31.

¹⁵¹ M. Cieślarczyk (red.), *Metody, techniki i narzędzia badawcze oraz elementy statystyki stosowane w pracach magisterskich i doktorskich*, wyd. AON, Warszawa 2006, s. 51.

sza grupa to kraje posiadające ugruntowane, sprawdzone i rozwinięte struktury przeznaczone do prowadzenia działań psychologicznych (Stany Zjednoczone, Niemcy, Wielka Brytania i Izrael). Druga grupa to kraje posiadające ograniczony potencjał (Hiszpania, Francja, Rumunia i Włochy). Trzecią grupę stanowią kraje rozwijające swoje zdolności w sferze działań psychologicznych (Belgia, Węgry, Grecja). Do czwartej grupy zaliczono kraje inicjujące swoją aktywność w tym zakresie (Austria, Dania i Szwecja).

Aby dokonać porównania należało przyjąć określone kryteria. Na potrzeby porównywanych potencjałów działań psychologicznych przyjęto następujące kryteria:

1. Definicja działań psychologicznych wraz z istniejącym oprzyrządowaniem doktrynalnym;
2. Miejsce jednostek (jednostki) działań psychologicznych w strukturze sił zbrojnych danego państwa oraz jej (ich) struktura;
3. Obsada stanowisk żołnierzami w służbie czynnej oraz rezerwistami;
4. Korzystanie z zaplecza eksperckiego reprezentowanego przez środowisko cywilne (naukowe, akademickie);
5. Wykorzystywany sprzęt i stosowane technologie;
6. Koncepcja *reachback*.

Pierwszym z przyjętych kryteriów jest definicja działań psychologicznych wraz z odpowiednim oprzyrządowaniem doktrynalnym. Rozpatrując grupę państw charakteryzujących się ugruntowanym potencjałem działań psychologicznych, można zauważyć jasno sprecyzowaną definicję tego typu działań. Dla sił zbrojnych USA są to *planowe działania mające na celu przekazanie wyselekcjonowanych informacji i wskazówek zagranicznym obiektom oddziaływania z zamiarem wpływu na ich emocje, motywację, rozumowanie i w efekcie zachowanie obcych rządów, organizacji, grup i jednostek*. Celem działań psychologicznych w tym ujęciu jest wywołanie lub wzmocnienie zachowań obiektów oddziaływania korzystnych z punktu widzenia celów podmiotu realizującego tego typu działania¹⁵². Z kolei Bundeswehra definiuje je jako „oddziaływanie na siły zbrojne, strony konfliktu lub grupy ludności wrogich państw w celu zmiany zachowań i postaw, uzyskania zaufania i wsparcia dla wypełnienia własnych zadań”¹⁵³. Dodatkową funkcją niemieckich działań psychologicznych jest prowadzenie działań w odniesieniu do własnych żołnierzy (wojskowe radio *Andernach*). Natomiast brytyjskie działania psychologiczne to planowe, uwzględniające aspekt kulturowy, zgodne z prawdą i charakteryzujące się określonym,

---

¹⁵² Ch. Golek, *United States Psychological Operations (PSYOP) Overview (ppt)*, SETAF PSYOP, 02 March 2009, s. 3.

¹⁵³ G. Nowacki, *Działania informacyjne w operacjach połączonych. Rozprawa habilitacyjna*, Zeszyty Naukowe AON, Warszawa 2004, s. 89.

konkretnym źródłem pochodzenia działania skierowane do zatwierdzonych obiektów oddziaływania w połączonym obszarze operacji realizowane z zamiarem osiągnięcia określonych celów politycznych i militarnych poprzez wpływanie na postawy i zachowania¹⁵⁴. Jedyńm państwem z tej grupy, które nie upubliczniło swojego sposobu postrzegania działań psychologicznych jest Izrael. Uzyskane wyniki analizy treści informacyjnych zawartych w definicjach upoważniają do wniosku, że powyższe definicje są do siebie zbliżone w kwestii prowadzenia celowych i planowych działań skierowanych do określonych obiektów oddziaływania, aby wywołać pewną reakcję. Natomiast już samo określenie obiektów oddziaływania bywa odzwierciedleniem poziomu realizowanych zadań (rządy i organizacje, siły zbrojne lub grupy ludności oraz zatwierdzone obiekty oddziaływania). Sam przekaz bywa też różnie postrzegany (wyselekcjonowane wskazówki oraz uwzględniające aspekt kulturowy i zgodne z prawdą). Zwraca uwagę przytaczany już zakres zadań nałożonych na niemieckie działania psychologiczne.

Drugą grupę państw reprezentuje Hiszpania, która jednakże nie stosuje własnej definicji działań psychologicznych, a jedynie stosuje zakres zadań realizowany przez działania psychologiczne. Definicja, którą można odnaleźć w doktrynie francuskiej stwierdza, że działania psychologiczne obejmują wszelkie działania, których celem jest wywarcie wpływu na zachowania jednostek, grup lub organizacji (obiektów oddziaływania) z zamiarem wsparcia osiągnięcia celów politycznych i militarnych¹⁵⁵. Francuskie siły zbrojne unikają określenia tego typu działań jako „działań psychologicznych”. Zamiast tego używają pojęcia „działania w sferze wpływu”. Z kolei Rumunia definiuje działania psychologiczne jako działania (operacje) prowadzone na szczeblu strategicznym, operacyjnym i taktycznym, których celem jest stworzenie korzystnych warunków w rejonie operacji, pozwalających na wzrost potencjału wspieranych wojsk, zwalczanie wrogiej propagandy oraz realizację przedsięwzięć z zakresu ochrony wojsk, zarówno w czasie kryzysu, jak i działań wojennych. Działania psychologiczne są, według poglądów rumuńskich, prowadzone zarówno na rzecz rumuńskich sił zbrojnych, jak i sił Unii Europejskiej oraz NATO, zależnie od aktualnego zaangażowania państwa¹⁵⁶. Z kolei siły zbrojne innego z państw dysponujących określonym potencjałem w zakresie prowadzenia działań psychologicznych, Włoch, również nie posługują się wyodrębnioną definicją działań psychologicznych. W grupie tej widać wyraźnie mniejsze znaczenie

---

¹⁵⁴ M. Pattinson, *15 (UK) Psychological Operations Group (ppt)*, 15 (UK) Psychological Operations Group, 2009, s. 5.

¹⁵⁵ H. Kirsch, *French PSYOPS. Operations Militaires d'Influence (ppt)*, Groupment Information Operationnelle, 2008, s. 7.

¹⁵⁶ L. Lancu, *Romanian PSYOPS Centre (ppt)*, Centrul de Operatii Psihologice, 18 March 2009, s. 3.

przypisywane definiowaniu przedsięwzięć. Natomiast działania psychologiczne, ich istota i charakter, przejawiają się w zakresie zadań stawianych przed tego typu jednostkami. W przypadku opracowania własnej definicji działań psychologicznych, jak to jest w przypadku Francji czy Rumunii, dostrzec można podobieństwo w bardzo szerokim spektrum zadań realizowanych przez działania psychologiczne. Różne jest natomiast ujęcie poziomów prowadzenia tego typu działań (operacji) - Francuzi nie wskazują konkretnych poziomów, podczas gdy rumuńskie siły zbrojne wyraźnie mówią o szczeblu strategicznym, operacyjnym i taktycznym. Istotną różnicą jest też podmiot/przedmiot wsparcia. Francuska koncepcja nie określa podmiotu wsparcia, natomiast wymienia przedmiot (cele polityczne i militarne). Rumuńskie działania psychologiczne natomiast wyraźnie wskazują podmiot, którym mogą być rumuńskie siły zbrojne, siły zbrojne NATO lub Unii Europejskiej.

Do grupy państw rozwijających swoje zdolności w zakresie prowadzenia działań psychologicznych należą Belgia, Węgry oraz Grecja. Badania przeprowadzone w tej grupie w praktyce nie pozwalają na zidentyfikowanie jakichkolwiek indywidualnych założeń doktrynalnych (definicji), albowiem podawany jest jedynie zakres zadań przewidzianych do wykonywania przez formowane jednostki (ośrodki) działań psychologicznych. Cechą szczególną, wartą zaznaczenia, jest tu usytuowanie działań (operacji) psychologicznych w rodzaju działań (operacji) głębokich przez przedstawicieli sił zbrojnych Grecji.

Wyniki obserwacji i analizy porównawczej wskazują, że odmienne podejście zaobserwować można w grupie państw inicjujących rozwój swojego potencjału działań psychologicznych. Dobrym tego przykładem jest Austria, której siły zbrojne określają działania psychologiczne (*de facto* komunikację operacyjną) jako planowe, skoordynowane z innymi rodzajami działań, przedsięwzięcia z zakresu komunikacji prowadzone z zamiarem wpłynięcia na postawy i zachowania obiektów oddziaływania. Odmienność definicyjna wynika z faktu, iż Austria jako jeden z niewielu analizowanych krajów nie jest członkiem NATO. Natomiast w przypadku pozostałych dwóch państw zakwalifikowanych do tej grupy - Danii i Szwecji - należy stwierdzić, że ostateczny kształt narodowej koncepcji działań psychologicznych jeszcze się nie skryształizował.

Drugim istotnym kryterium porównania poszczególnych narodowych koncepcji prowadzenia działań psychologicznych jest **miejsce jednostek (jednostki) działań psychologicznych w strukturze sił zbrojnych danego państwa oraz jej (ich) struktura**. I tu również prawdziwa wydaje się teza, iż im bardziej rozbudowane struktury działań psychologicznych, tym bardziej złożona jest kwestia ich podporządkowania. Argumentem za przedstawioną tezą jest amerykański potencjał psychologiczny. W toku

badania stwierdzono, że w przypadku sił zbrojnych Stanów Zjednoczonych jednostki działań psychologicznych podlegają dwóm pionom wojsk lądowych: 4 Grupa Operacji Psychologicznych - Dowództwu Operacji Specjalnych oraz 2 i 7 GOP – Dowództwu Spraw Cywilnych i Operacji Psychologicznych. Uzyskane wyniki wskazują, że niemieckie struktury działań psychologicznych (Centrum Działań Informacyjnych wraz z 950 batalionem działań psychologicznych) podlegają Połączonemu Dowództwu Wsparcia G3. Z kolei 15 brytyjska Grupa Działań Psychologicznych podlega 1 Brygadzie Rozpoznania Wojskowego, która jest jednostką wojsk lądowych. Izraelskie Centrum Operacji w Sferze Świadomości podporządkowane jest Zarządowi Operacyjnemu Sztabu Generalnego Izraelskich Sił Zbrojnych (Obronnych). Nasuwa się wniosek, iż każde z wymienionych państw umieszcza struktury działań psychologicznych w miejscu umożliwiającym ich optymalne wykorzystanie.

W grupie państw, dysponujących już określonym potencjałem z zakresu działań psychologicznych, sytuacja jest nieco inna. Jednostka hiszpańska jest pododdziałem 1 pułku rozpoznawczego podległego Dowództwu Wojsk Lądowych, francuska *GIO* oraz włoski 28 pułk *Pavia* także podlegają Dowództwu Wojsk Lądowych. Podległość rumuńskiego centrum działań psychologicznych nie została upubliczniona. Widać tu wyraźnie tendencję do umieszczania jednostek działań psychologicznych w strukturach wojsk lądowych.

W procesie badań ustalono, że państwa rozwijające swój potencjał we wspomnianej dziedzinie, takie jak Belgia, Węgry czy Grecja podchodzą do kwestii podporządkowania działań psychologicznych podobnie. Belgia oraz Grecja sformowały swoje jednostki psychologiczne w ramach wojsk lądowych, natomiast Węgry podporządkowały swoje centrum Połączonemu Dowództwu Sił Zbrojnych. Można więc ponownie zaobserwować, iż preferowaną strukturą nadrzędną dla formacji działań psychologicznych jest w tej grupie państw Dowództwo Wojsk Lądowych.

W przypadku państw rozpoczynających swoją aktywność w sferze działań psychologicznych, czyli Austrii, Danii czy Szwecji, były to odpowiednio Połączone Dowództwo Sił Zbrojnych oraz wojska lądowe (choć nie zostało to jeszcze wyraźnie określone przez żadne z wymienionych państw skandynawskich). Przeanalizowane rozwiązania pozwalają stwierdzić, iż państwa, wdrażające proceduralno-strukturalne rozwiązania w zakresie działań psychologicznych, wzorują się na propozycjach zweryfikowanych przez podmioty dysponujące bogatszym rozwiązaniem w tym zakresie.

W kategorii struktury działań psychologicznych grupa państw o sprawdzonych i ugruntowanych rozwiązaniach z zakresu działań psychologicznych zajmuje miejsce szczególne. Amerykańskie działania psychologiczne

są reprezentowane przez trzy grupy operacji psychologicznych. Struktura każdej z grup obejmuje pięć regionalnych batalionów działań psychologicznych, batalion rozpowszechniania, komórkę zajmującą się sprawami cywilnymi oraz kompanię dowodzenia. Ponadto, dowódcy grupy podlega oddział studiów strategicznych i element edytorski. Oznacza to, że struktury amerykańskich działań psychologicznych dysponują pododdziałami charakteryzującymi się zdolnością do samodzielnego prowadzenia działań psychologicznych w wybranym teatrze działań na całym świecie. Natomiast struktury działań psychologicznych Niemiec, czyli Centrum Działań Informacyjnych wraz z 950 batalionem działań psychologicznych to przykład sił zdolnych do przerzutu oraz ośrodka zabezpieczającego ich działania. W tym przypadku również można mówić o strukturze umożliwiającej w pełni autonomiczne funkcjonowanie wydzielanych z jej składu elementów wsparcia psychologicznego, które realizują zadania poza granicami kraju. Z kolei 15 Grupa Działań Psychologicznych to jednostka o zdecydowanie mniejszym potencjale organizacyjnym. Jest w stanie wydzielić dwa elementy wsparcia psychologicznego, wspierane przez taktyczne zespoły działań psychologicznych, obsadzone przez personel pochodzący z innych jednostek wojsk lądowych oraz pozostałych rodzajów sił zbrojnych. Niewiele wiadomo na temat Centrum Operacji w Sferze Świadomości. Jedyne w przybliżony sposób określono jego liczebność - kilkadziesiąt osób. Można więc stwierdzić, iż w tej grupie państw możliwość samodzielnej realizacji zadań z zakresu działań psychologicznych jest czynnikiem kluczowym, determinującym strukturę jednostek (centrów).

Rozważając grupę państw dysponujących pewnym potencjałem w tej dziedzinie, stwierdzić należy, że możliwość samodzielnej realizacji zadań również odgrywa tu istotne znaczenie. Hiszpańska jednostka działań psychologicznych składa się ze sztabu, zespołu planowania, zespołu produkcji materiałów psychologicznych oraz elementu rozpowszechniania. Struktura ta umożliwia wydzielenie jednego korpusnego elementu wsparcia psychologicznego lub jednego dywizyjnego i jednego brygadowego elementu wsparcia psychologicznego albo też trzech brygadowych elementów wsparcia psychologicznego. Struktura francuskiej jednostki jest zbliżona do struktury elementu działań psychologicznych. Składa się więc z elementu dowodzenia kierującego działaniami dwóch podstawowych pionów: planistyczno-operacyjnego oraz produkcji materiałów psychologicznych. Jednostka etatowo składa się z 36 żołnierzy i pracowników cywilnych oraz 14 rezerwistów, dlatego trudno mówić tu o wydzielaniu większej liczby kompletnych elementów wsparcia psychologicznego. Natomiast rumuńskie Centrum Operacji Psychologicznych składa się z dowództwa, sztabu, dywizyjnego elementu wsparcia psychologicznego oraz zespołu produkcji materiałów psychologicznych. Tutaj także zauważalna jest tendencja do stosun-

kowo ograniczonego (jeden element wsparcia psychologicznego) zakresu realizacji działań psychologicznych. Z kolei strukturę włoskiego pułku działań psychologicznych tworzą: dowództwo i sztab, kompania dowodzenia i zaopatrzenia, batalion działań psychologicznych oraz centrum produkcji materiałów psychologicznych. Pułk jest w stanie zapewnić wsparcie psychologiczne sił (zespołów) zadaniowych wielkości korpusu/dywizji (zespół zadaniowy działań psychologicznych), brygady (taktyczne centrum działań psychologicznych) oraz pułku (taktyczny zespół działań psychologicznych). W tej grupie państw włoskie siły zbrojne charakteryzują się najbardziej rozwiniętymi możliwościami w zakresie wydzielenia odpowiedniej ilości sił i środków działań psychologicznych do realizacji zadań. Stosunkowo duży potencjał posiadają też Hiszpanie, natomiast Rumuni i Francuzi są w stanie organizacyjnie zabezpieczyć kompleksowo jedną operację w danym momencie.

Kraje rozwijające się w dziedzinie działań psychologicznych prezentują nieco inny poziom zabezpieczenia realizacji zadań z tego zakresu. Pomimo deklarowanej przez belgijskie siły zbrojne możliwości wydzielenia czterech elementów wsparcia psychologicznego, w tym jednego zdolnego do przetrzutu drogą powietrzną, potencjału strukturalnego w zakresie produktów psychologicznych oraz tzw. analizy czynnika ludzkiego (*HFA*), a także personelu do składu Połączonego Dowództwa Działania Psychologicznych wyposażonego w rozbudowane instalacje drukarskie oraz element nadawczy, należy krytycznie podejść do rzeczywistych zdolności, którymi dysponują belgijskie działania psychologiczne. Oddział działań psychologicznych, stanowiący komponent grupy działań informacyjnych, liczył w 2009 roku 25 osób i składał się z czterech wydziałów: planistyczno-operacyjnego, analizy obiektów oddziaływania i testowania oraz oceny skuteczności działań, drukarskiego oraz radiowego. Dodatkowo planowane było uzupełnienie personelu działań psychologicznych o czterech funkcyjnych wchodzących w skład sztabu wspieranej brygady oraz 24 żołnierzy oddelegowanych z jednostki artylerii naziemnej do wykonywania zadań w ramach taktycznych zespołów działań psychologicznych¹⁵⁷. Na szczelbu brygady planowane było wydzielenie brygadowego elementu wsparcia psychologicznego charakteryzującego się potencjałem radiowym oraz drukarskim. Na szczelbu batalionu wsparcie miały zapewniać trzy taktyczne zespoły działań psychologicznych. Deklaracje belgijskich działań psychologicznych należy więc traktować bardziej jako „poziom aspiracji” niż realne możliwości organizacyjne. Dodatkowym czynnikiem wydaje się niezwykle istotne zagadnienie zgrzywania funkcjonowania poszczególnych elementów w ramach systemu działań psychologicznych, czego przedstawiciele belgijskich działań psy-

---

¹⁵⁷ P. Hast, *BE National PSYOPS Capabilities*, Information Operations Group, 2009, s. 3.

chologicznych zdają się nie uwzględniać. Brak też szczegółowych i wiarygodnych danych na temat struktury ośrodków działań psychologicznych Węgier oraz Grecji. Oba te kraje dysponują deklarowanym potencjałem jednostek działań psychologicznych w sile kompanii. Dodatkową informacją dotyczącą węgierskich działań psychologicznych jest, podobnie jak w przypadku belgijskich sił zbrojnych, korzystanie z zasobów ludzkich niezwiązanych bezpośrednio z problematyką działań psychologicznych.

Ostatnia z analizowanych grup państw, Austria, Dania i Szwecja, charakteryzuje się brakiem istniejących i funkcjonujących struktur działań psychologicznych. Potencjał działań psychologicznych tych państw pozostaje na różnych etapach opracowania koncepcji i projektowania (dopasowywania) struktur organizacyjnych. Naturalnie w przypadku każdego z nich można zaobserwować generalną tendencję w kształtowaniu wspomnianych struktur (komórka planowania, komórka analizy, komórka produkcji materiałów psychologicznych oraz taktyczne zespoły działań psychologicznych), jednakże są to jedynie teoretyczne rozważania nie mające odzwierciedlenia w rzeczywistości.

Trzecim kryterium porównania działań psychologicznych poszczególnych państw jest **obsada stanowisk żołnierzami w służbie czynnej oraz rezerwistami**. Pierwsza z omawianych grup państw obrazuje znaczenie zaangażowania żołnierzy rezerwy w prowadzenie działań psychologicznych. Aż dwie z trzech amerykańskich grup operacji psychologicznych składają się z żołnierzy rezerwy. Istotnym czynnikiem jest w tym przypadku analizowane już podporządkowanie jednostek działań psychologicznych. Amerykańska 2 i 7 Grupa Operacji Psychologicznych (złożone z rezerwistów) podlegają Dowództwu Spraw Cywilnych i Operacji Psychologicznych Wojsk Lądowych, podczas gdy 4 GOP (składająca się z żołnierzy służby czynnej) podporządkowana jest Dowództwu Operacji Specjalnych Wojsk Lądowych. W przypadku niemieckich sił zbrojnych przyjęte zostało inne rozwiązanie - pewną część stanowisk zajmują żołnierze zasadniczej służby wojskowej¹⁵⁸. Większość stanowią jednak żołnierze zawodowi. Z kolei personel brytyjskiej jednostki działań psychologicznych to w ponad 40% żołnierze rezerwy. Brytyjskie taktyczne zespoły działań psychologicznych to z kolei żołnierze oddelegowani z innych rodzajów sił zbrojnych i rodzajów wojsk lądowych. Natomiast izraelskie siły zbrojne nie ujawniają danych na ten temat, jednakże przeprowadzona analiza uwzględniająca powszechny obowiązek służby wojskowej oraz posiadane przeszkolone rezerwy osobowe, wskazuje, że zarówno żołnierze zasadniczej służby wojskowej, jak i rezerwiści, szczególnie podczas prowadzonych przez Izrael działań wo-

---

¹⁵⁸ Stan na 2009 rok.

jennych, mogą stanowić istotny odsetek personelu działań psychologicznych.

Reasumując przedstawione powyżej dane, można stwierdzić, iż w grupie państw dysponujących sprawdzonym potencjałem działań psychologicznych istotne znaczenie, poza żołnierzami zawodowymi, mają żołnierze rezerwy oraz żołnierze zasadniczej służby wojskowej (do czasu zawieszenia lub zniesienia poboru).

W wyniku przeprowadzonej analizy stwierdzono, że większość państw posiadających określony potencjał psychologiczny (Hiszpania, Rumunia i Włochy) opiera swoje działania na żołnierzach zawodowych. Francja wspiera ich działania znaczną ilością żołnierzy rezerwy (stanowią oni prawie 1/3 stanu etatowego). Z kolei państwa rozwijające swój potencjał w analizowanej dziedzinie bazują na oddelegowaniu w razie potrzeby żołnierzy zawodowych z innych rodzajów wojsk (Belgia i Węgry) oraz wykorzystaniu żołnierzy zawodowych i żołnierzy zasadniczej służby wojskowej (Grecja). Natomiast państwa inicjujące budowę potencjału działań psychologicznych, zakładają prowadzenie działań psychologicznych w oparciu o żołnierzy służby czynnej (bez wskazania czy są to żołnierze zawodowi czy żołnierze służby zasadniczej) oraz rezerwistów (Austria, Dania, Szwecja). Można tu zaobserwować pewną zależność - im bardziej dane państwo jest zaawansowane w procesie rozwijania własnego potencjału działań psychologicznych, tym wyższy jest stopień uzawodowienia związanego z tymi działaniami personelu (w odniesieniu do relacji żołnierze zawodowi - żołnierze zasadniczej służby wojskowej) oraz tym wyższy jest odsetek rezerwistów w stosunku do żołnierzy zawodowych.

Czwartym kryterium jest wykorzystywanie zaplecza eksperckiego (naukowego, akademickiego) w przygotowaniu i prowadzeniu działań psychologicznych. Państwa zaawansowane w prowadzeniu tego typu działań korzystają z rozbudowanych struktur odpowiedzialnych za doradztwo w szerokim spektrum dziedzin związanych z działaniami psychologicznymi. Amerykańskie działania psychologiczne dysponują komórkami studiów strategicznych odpowiedzialnymi za analizy zagadnień obejmujących takie dziedziny, jak: antropologia, historia, stosunki międzynarodowe, lingwistyka, literatura, politologia, nauki techniczne oraz socjologia. Podobnie niemieckie struktury działań psychologicznych, w skład których wchodzi różnego rodzaju przedstawiciele środowiska akademickiego oraz eksperci z szeregu dziedzin, którzy analizują środowisko kulturowe i zachodzące w nim relacje oraz prowadzą badania wpływów natury politycznej, społecznej i psychologicznej wywieranych na obiekty oddziaływania. Na podstawie wiedzy specjalistycznej z szerokiego spektrum dyscyplin (nauki polityczne, socjologia, psychologia, historia, nauki o poszczególnych regionach, orientalistyka, islamistyka, afrykanistyka) realizowane jest doradztwo na rzecz

niemieckich działań psychologicznych. Szczególną rolę odgrywa tu komórka doradztwa kulturowego (CULAD), która odpowiada za przygotowanie żołnierzy Bundeswehry do realizacji zadań w odmiennym kulturowo środowisku oraz do właściwego prowadzenia komunikacji interpersonalnej i wchodzenia w interakcje z lokalną społecznością. Centrum Działań Informacyjnych kieruje swoich doradców ds. kulturoznawstwa do wsparcia kontyngentów niemieckich sił zbrojnych wykonujących zadania poza granicami kraju. Dysponujący mniejszym potencjałem Brytyjczycy nie posiadają tak rozbudowanego zaplecza eksperckiego stanowiącego integralną część struktur działań psychologicznych. Niewiele wiadomo również o potencjale izraelskim w tym zakresie, poza kryteriami naboru do jednostki działań psychologicznych (znajomość języka arabskiego) oraz efektami wdrażania wniosków wyciągniętych z doświadczeń zdobytych w czasie kolejnych konfliktów zbrojnych z udziałem Izraelskich Sił Obronnych (Liban 2006 i Strefa Gazy 2008). W omawianej grupie większość stanowią kraje dostrzegające szczególną wagę tego rodzaju zabezpieczenia działań psychologicznych.

Kraje z grupy drugiej (posiadające określony potencjał działań psychologicznych) nie deklarują wykorzystywania zinstytucjonalizowanego zabezpieczenia eksperckiego. Podobnie państwa z grupy rozwijającej swoje możliwości w tym zakresie, chociaż pewne sygnały związane z dostrzeganiem rangi tej kwestii można zauważyć, analizując dogłębnie strukturę wspomnianych jednostek (belgijska komórka analizy czynnika ludzkiego, oddelegowane na potrzeby działań psychologicznych węgierskie zespoły specjalistów). Ostatnia grupa państw pozostaje na etapie rozwijania własnych koncepcji, w tym określania sposobu prowadzenia działań psychologicznych. Wyjątkiem jest tu Austria, która zdecydowanie chce wesprzeć swoje działania psychologiczne liczącym kilkadziesiąt osób panelem eksperckim reprezentującym różne dziedziny nauki.

Piątym kryterium przyjętym na potrzeby prowadzonej analizy porównawczej jest **wyposażenie działań psychologicznych**. Wyniki badań wskazują, że ponownie najbardziej rozbudowany potencjał w tym zakresie jest charakterystyczny dla państw rozwiniętych w sferze działań psychologicznych. Stany Zjednoczone dysponują praktycznie wszelkimi dostępnymi środkami produkcji materiałów psychologicznych, rozpowszechniania oraz zbierania danych. Są w stanie prowadzić działania (operacje) psychologiczne na lądzie, w powietrzu i na wodzie oraz wykorzystywać do ich prowadzenia przestrzeń kosmiczną, głównie w sferze przesyłania danych i produktów psychologicznych. Siły zbrojne USA z powodzeniem wykorzystują zarówno tradycyjne środki oddziaływania oparte na druku i systemach elektroakustycznych, środki masowego przekazu (radio i telewizja) oraz tak uniwersalnie wykorzystywane obecnie medium, jakim jest Internet. Zgromadzone informacje stanowią podstawę do tezy, że dzięki posiadanemu

potencjałowi Stany Zjednoczone są w stanie nadawać programy radiowe i telewizyjne, praktyczne bez przerwy, z samolotów działań psychologicznych krążących nad terytorium przeciwnika lub obszarem wystąpienia kryzysu. Niemieckie działania psychologiczne nie dysponują tak zróżnicowanym spektrum środków technicznych wykorzystywanych do prowadzenia działań psychologicznych, ale mają do swojej dyspozycji wspomniane już tradycyjne środki oddziaływania, środki masowego przekazu, w tym możliwości w zakresie wykorzystania Internetu, a także taktyczne systemy prezentacji produktów wizualnych oparte na technologii LED oraz potencjalną możliwość wykorzystania telefonii komórkowej (w fazie badań). Środkiem rozpowszechniania, wyróżniającym niemieckie działania psychologiczne, jest stosowanie prostego, ale w określonych sytuacjach bardzo skutecznego elementu wyposażenia działań psychologicznych, jakim jest balon ulotkowy. Kolejny z krajów tej grupy, Wielka Brytania, skupia swoje wysiłki w zakresie działań psychologicznych na nadawaniu audycji radiowych i telewizyjnych, produkcji i rozpowszechnianiu materiałów drukowanych oraz emisji komunikatów elektroakustycznych. Ten bardzo podstawowy zakres stosowanych środków rozpowszechniania znajduje swoje odzwierciedlenie w wyposażeniu 15 Grupy Działań Psychologicznych. Z kolei ostatnie z państw o ugruntowanym potencjale działań psychologicznych charakteryzuje zarówno zmasowane użycie tradycyjnych środków rozpowszechniania, mediów, takich jak radio czy telewizja, oraz najnowszych osiągnięć w dziedzinie technologii działań psychologicznych, czego najlepszym przykładem jest stosowanie e-ulotki, portali internetowych, telefonii komórkowej (sms, nagrane wiadomości). Podsumowując, można więc stwierdzić, że w powyższej grupie państw obecne są zróżnicowane trendy w zakresie stosowanego wyposażenia działań psychologicznych - od tradycyjnych sposobów dotarcia do obiektów oddziaływania po zastosowanie w tym celu najnowszej technologii.

W grupie państw posiadających określony potencjał w dziedzinie działań psychologicznych zróżnicowanie w tym zakresie nie jest już tak duże. Hiszpańskie działania psychologiczne dysponują sprzętem umożliwiającym przygotowanie produktów audiowizualnych, drukowanych i komunikatów elektroakustycznych. Organiczne wyposażenie pozwala na emisję audycji radiowych, drukowanie produktów psychologicznych oraz nadawanie komunikatów elektroakustycznych. Rumuńskie, francuskie i włoskie działania psychologiczne dysponują podobnym potencjałem wzbogaconym o możliwość przygotowania produktów internetowych.

W grupie państw rozwijających potencjał działań psychologicznych możliwości techniczne również nie są rozbudowane. Belgijskie działania psychologiczne dysponują możliwością przygotowania produktów audiowizualnych i drukowanych oraz możliwością zbierania danych za pomocą

elektronicznych zestawów do tego przeznaczonych. W zakresie emisji mają możliwość nadawania programów radiowych oraz komunikatów elektroakustycznych. Węgierskie działania psychologiczne wykorzystują produkty drukowane, programy radiowe oraz komunikaty elektroakustyczne. Mają także możliwość zbierania danych przy wykorzystaniu specjalistycznych zestawów. Nic nie wiadomo na temat wyposażenia greckiej kompanii działań psychologicznych.

Grupa państw rozwijających się w sferze działań psychologicznych jest na etapie budowania swojego potencjału technicznego. Dania jest na etapie testowania systemów elektroakustycznych i elektronicznych zestawów zbierania danych, natomiast Austria i Szwecja opracowuje założenia technicznego zabezpieczenia prowadzenia działań psychologicznych.

Szóste kryterium to stosowanie przez poszczególne kraje koncepcji wsparcia elementów przez jednostkę macierzystą, czyli **reachback**. Siły działań psychologicznych USA dysponują systemem dystrybucji produktów psychologicznych składającym się z podsystemu dystrybucji materiałów video oraz zmniejszonego mobilnego terminala satelitarnego. Ponadto, w razie potrzeby, amerykańskie działania psychologiczne mają możliwość wnioskowania o tradycyjnie rozumiane wsparcie ze strony jednostki macierzystej (produkty działań psychologicznych oraz wsparcie eksperckie). Podobnie realizują wspomniane wsparcie niemieckie i brytyjskie działania psychologiczne. Natomiast izraelskie działania psychologiczne z racji operowania z własnego terytorium nie muszą zapewniać swoim elementom tego typu wsparcia.

Spośród państw o istniejącym potencjale działań psychologicznych, Hiszpania i Włochy deklarują wspieranie swoich elementów w ramach funkcjonowania procedury *reachback*. Natomiast występowanie na wyposażeniu rumuńskich działań psychologicznych zarówno stacjonarnych, jak i mobilnych ośrodków produkcji materiałów psychologicznych również pozwala sądzić, iż tego typu wsparcie jest przewidywane. Relatywnie mniejszy potencjał prezentują w tym zakresie francuskie działania psychologiczne, jednakże nie można tego rodzaju wsparcia realizowanego przez *GIO* wykluczyć. Spośród pozostałych krajów jedynie Węgry wyraźnie deklarują realizację tego przedsięwzięcia, a przewidywanie przez Austriaków funkcjonowania panelu eksperckiego także może wskazywać na budowanie takiej zdolności.

Zakończenie

Podsumowując przeanalizowane metodą porównawczą podobieństwa i różnice, występujące pomiędzy działaniami psychologicznymi poszczególnych państw, stanowiących w trakcie niniejszych rozważań swoiste *comparatum*, należy w ramach przyjętych kategorii i według założonych

kryteriów dokonać wniosku pozwalającego na pozyskanie zupełnie nowej jakości, całkowicie nowej wartości poznawczej (*comparandum*).

Biorąc pod uwagę **pierwsze kryterium**, przyjętą przez dany kraj definicję działań psychologicznych wraz z jej oprzyrządowaniem doktrynalnym, należy stwierdzić, że dominuje w tej materii trend zasadzający się na założeniu, że im bardziej rozwinięty jest potencjał działań psychologicznych, tym dokładniejsze jest definicyjne określenie tego, czym w istocie są działania psychologiczne. Każdy z krajów zwraca uwagę na inny aspekt tego typu działań, eksponując odpowiedzialność wszystkich szczebli dowodzenia, bądź też wskazując grupy potencjalnych obiektów oddziaływania. Wszyscy podkreślają jednak planowe i celowe działanie zmierzające do kształtowania postaw oraz zachowań odbiorcy w sposób pożądaný dla podmiotu realizującego tego typu działania.

Wyniki analizy w oparciu o **drugie kryterium**, miejsce i struktura narodowych działań psychologicznych, wskazują, że większość państw sytuuje działania psychologiczne w sferze odpowiedzialności wojsk lądowych. Następnymi w kolejności organami dowodzenia, któremu podporządkowane są struktury działań psychologicznych to pewna forma połączonego dowództwa oraz sztab generalny (główny). Struktura jednostki (centrum) działań psychologicznych, również została poddana analizie. W wyniku uzyskanych rezultatów można stwierdzić, że dominującą tendencją jest w tej kwestii, takie skonstruowanie struktur działań psychologicznych, aby elementy wydzielane do realizacji zadań w teatrze działań były w pełni samowystarczalne i można było zapewnić wsparcie psychologiczne kilku prowadzonym jednocześnie operacjom. Z przeprowadzonych badań wynika jednak, że jest to uzależnione od odpowiedniego potencjału organizacyjno-technicznego sił i środków działań psychologicznych danego kraju. Mniej niż połowa państw jest w praktyce zdolna do osiągnięcia zakładanego „poziomu aspiracji” w tym zakresie.

Kryterium trzecie, zaangażowanie żołnierzy służby czynnej (zawodowej i zasadniczej) a powoływanie żołnierzy rezerwy do realizacji zadań z zakresu działań psychologicznych, nasuwa następujący wniosek: stopień zaawansowania danego państwa w proces rozwijania własnego potencjału działań psychologicznych jest wprost proporcjonalny do stopnia uzawodowienia zaangażowanego personelu (w odniesieniu do relacji żołnierze zawodowi - żołnierze zasadniczej służby wojskowej) oraz odwrotnie proporcjonalny w stosunku ilości żołnierzy zawodowych do rezerwistów. Nie można przy tym zapominać o bieżącej tendencji odchodzenia od obowiązkowej i powszechnej służby wojskowej.

Rozważając **kryterium czwarte**, wsparcie środowiska eksperckiego (naukowego, akademickiego), stwierdzić należy, że jest to dynamicznie rozwijająca się sfera działań psychologicznych. Oczywiście, jest to też ob-

szar wymagający określonych nakładów finansowych, stąd w przypadku zaledwie dwóch państw (USA, Niemcy) możliwe jest zdefiniowanie organicznych możliwości w tym zakresie. Pozostałe kraje, dostrzegając wagę odpowiedniego przygotowania działań psychologicznych, korzystają z zasobów zewnętrznych. Ilustracją trendu rozwojowego jest z pewnością fakt deklarowania przez austriackie siły zbrojne zamiaru korzystania z tego typu wsparcia działań psychologicznych w przyszłości.

Natomiast w odniesieniu do **kryterium piątego**, wyposażenia jednostek działań psychologicznych, stwierdzić należy, że jest ono odzwierciedleniem sytuacji budżetowej poszczególnych państw, dostępu do nowoczesnych technologii oraz stopnia zaawansowania w rozwijaniu potencjału w zakresie działań psychologicznych. Jednocześnie wdrażanie najnowszych rozwiązań technicznych wcale nie oznacza rezygnacji z tradycyjnych form i sposobów dystrybucji produktów psychologicznych, czego dowodem są wyniki analizy działania izraelskiego Centrum Operacji w Sferze Świadomości.

Przeanalizowanie wyników porównania działań psychologicznych wybranych państw pod kątem **kryterium szóstego**, stosowanie procedury *reachback* we wsparciu prowadzonych w obszarze operacji (odpowiedzialności), pozwoliło na sformułowanie wniosku, iż ponad połowa przedstawionych tutaj narodowych sił i środków działań psychologicznych deklaruje zastosowanie tego rodzaju wsparcia w prowadzonych operacjach (działaniach). Dodatkowo struktury lub koncepcje działań psychologicznych części pozostałych krajów wskazują na dążenie do tworzenia tego typu zdolności.

Przedstawione powyżej efekty poznawcze pozwalają na sformułowanie kilku zasadniczych wniosków dotyczących zastosowania metody porównawczej w naukach o obronności:

1. Metoda porównawcza do pewnego stopnia porządkuje naturalną skłonność umysłu ludzkiego do identyfikowania podobieństw pomiędzy analizowanymi przedmiotami i zjawiskami. Pozwala to na uzyskanie wiedzy o prawidłowościach rządzących istnieniem i rozwojem badanych zjawisk lub przedmiotów¹⁵⁹.
2. Określone fakty (zjawiska, zdarzenia) mogą zostać ocenione właściwie jedynie wtedy, gdy zastosuje się porównanie z innymi podobnymi lub niepodobnymi pod jakimś względem zjawiskami lub faktami¹⁶⁰.

---

¹⁵⁹ Por. J. Sztumski, ..., s. 220-221.

¹⁶⁰ Zob. M. Cieślarczyk (red.), ..., s. 51.

3. Porównanie parametrów lub faktów z reprezentatywnymi wartościami umożliwia ich dokładne rozpoznanie, ale nie pozwala stwierdzić, czy otrzymane rozwiązanie jest optymalne¹⁶¹.
4. Dzięki tej metodzie można także dotrzeć do syntezy tego, co wspólne danym przedmiotom badań, czyli dokonać różnych uogólnień i ustalić istniejące zależności¹⁶².

Reasumując powyższe wnioski, należy stwierdzić, iż metoda porównawcza może stanowić niezwykle przydatny sposób dochodzenia do nowej wiedzy, czyli do budowania nowej jakości poznawczej na bazie już pozyskanych danych. Zastosowanie tej metody wymaga jednakże wsparcia innymi metodami badawczymi, albowiem współczesne nauki o obronności wykazują tendencję do kompleksowego stosowania środków potencjału badawczego.

Comparison as a Research Method in Sciences of Defence

Abstract: The sciences of defence belong to social sciences discipline that uses a wide spectre of research methods. One of them is the comparative method that is based on an assumption that comparison is a form of cognition. The two key notions referring to the mentioned above method are comparatum and comparandum. The notion of comparatum relates to the currently possessed knowledge, whereas comparandum makes up new knowledge and new cognitive quality. A perfect illustration of the comparative method is to compare psychological operations' potential of selected countries. Several, mainly European countries, have been divided into four categories and compared due to six criteria. The following countries have been compared: the USA, Great Britain, Germany, Israel, Spain, France, Rumania, Italy, Belgium, Hungary, Greece, Austria, Denmark and Sweden.

---

¹⁶¹ J. Apanowicz, ..., s. 31.

¹⁶² J. Sztumski, ..., s. 221.